

מכון לינדנבאום ללימוד הלכה
שע"י ישיבת חובבי תורה

LINDENBAUM CENTER FOR HALAKHIC STUDIES
AT YESHIVAT CHOVEVEI TORAH RABBINICAL SCHOOL

בירור על חיוב נוכחות בית דין בגירות
יששכר כ"ץ

DEDICATED BY THE CHERRICK FAMILY IN HONOR OF SHARON AND STEVEN LIEBERMAN

ב

בסוטה (יב ע"ב, ד"ה לרחוץ). הוא מבין את טבילת בת פרעה כטבילה לשם גרות אע"פ שלא היתה בנוכחות בית דין. ראייה גמורה, כמובן, אין כאן, שהרי זה היה לפני מתן תורה, וגם ההקשר הוא אגדי ולא הלכתי. בכ"ז, זה שרש"י מדעת עצמו מסביר רחיצת גילולים כסוג של גרות אומר שיש מקום לחשוב שבעיקרון דעתו שטבילה כזאת - בינה לבין עצמה - הינה טבילה כשרה.].

2) דעה שנייה היא שיטת הרי"ף ודעימיה. לדעתם נוכחות שלשה מעכבת אפילו בדיעבד, וטבילה בלי שלשה כשרה רק במקרה שהגירות כבר נישאת.

אלו הן שתי הדעות העיקריות בראשונים.

להלכה יש מגוון שיטות בפוסקים ובאחרונים:

פשטות משמעות השו"ע היא ששיטת המחבר (רסח סעי' ג) היא כדעת חכמי אשכנז, שטבילה צריכה שלשה רק לכתחילה. ואף שהמחבר הביא אח"כ גם שיטת הרי"ף, הרי כל ספרי הכללים אומרים פה אחד שבסתם ואח"כ מחלוקת דעת המחבר כדעה הראשונה והסתמית. [ועל בשו"ת שערי צדק (או"ח סי' פ) ולבושי מרדכי (יו"ד סי' קסב) שנקטו בפשיטות שגם בנידון דידן הכי נקטינו, שהמחבר פוסק כשיטה הסתמית, שצריכים שלשה רק לכתחילה].

לפי גישה זאת, כל הדין שטבילה צריכה שלשה מעיקרו הוא רק חומרא ומצוה מן המובחר - אולי סוג של הידור מצוה. ואף שהמחבר מיסת סתומי לחייב שלשה לכתחילה, כיון שמקור שיטתו הוא שיטת תוספות ושאר חכמי אשכנז והם כתבו במפורש שלכתחילה במקרה דינן הוא רק ענין של עדיפות, ע"כ אנו צריכים לומר שכשהמחבר כותב לחייב שלשה לכתחילה כוונתו ג"כ לחייב נוכחות של בית של גברים כענין של "עדיפות" ו"מצווה מן המובחר". ולכן, ברור שלפי שיטת המחבר, שהוא בעיקרון שיטת בעלי התוספות, יהיה מקום להקל להטביל גיורת בלי נוכחות גברים בתוך חדר הטבילה לפחות בשעת הדחק או במקום צורך.

אבל נראה שלא צריכים לכל זה, ושבאמת גם לפי שיטת הרי"ף יש להקל שלא להצריך לחברי בית הדין להיות נוכחים בתוך חדר הטבילה.

הרמב"ן (שם, ד"ה מי לא) בהסבירו את השיטה

עש"ק פרשת תולדות, כח במרחשון תשע"ה, פה ניו יארק לכבוד ידידי הרב פוקס שליט"א

הנני כיהודה ועוד לקרא.

נ"ל ברור דאשה שמעדיפה לטבול לגירותה בלי נוכחות גבר בתוך חדר הטבילה עצמו, ובמקום זה מבקשת שאשה תהיה נוכחת בפנים וחברי בית הדין המגייר יעמדו בחוץ בחדר הסמוך לחדר הטבילה, יש לה בימינו אלה על מה לסמוך.

הנה פשטות משמעות הסוגיא (יבמות מה ע"ב) היא שטבילת גרות כשרה בלי נוכחות בית דין בחדר הטבילה. רב אסי היה מוכן להתיר ההיא בר ארמייתא לישא בן ישראל על סמך טבילתה לנדתה, אע"פ (כמו"ש תוס' שם ד"ה מי) ש"אין דרך נשים להביא איש עמהן בשעת טבילה". ואף שזה סותר הדין ש"גר צריך שלשה משום דמשפט כתיב ביה" (שם מו ע"ב ובשאר מקומות), וגם משמעות הגמרא (שם מז ע"ב) שצריך שלשה לעצם הטבילה ("שלשה] מושיבין אותה במים") הגמרא הכא הוא מעשה רב, ובד"כ מעשה רב עדיף. זו מן הסתם היתה מסקנת הקורא הפשוט, להעדיף הסיפור של רב אסי על פני שאר המימרות בגלל שהוא מעשה רב.

כל זה כמובן חשוב רק מבחינה עיונית, אך למעשה אין לזה חשיבות כל כך כיון שכל הראשונים וכל הפוסקים פה אחד כן ניסו ליישב הסוגיות הסותרות ולהציג גישה מפשרת, כזאת שכן מצריכה שלשה בטבילה ולהתיר בכ"ז גרות בלי נוכחות של בית דין בחדר הטבילה עצמו.

הנסיון להתאים שתי הסוגיות מתחלק לשתי גישות עיקריות בראשונים:

1) דעת חכמי אשכנז (תוס', הרא"ש וכו') וההולכים בשיטתם היא שהמעשה רב של רב אסי (בדף מה ע"ב) הוא אכן להלכה; שטבילת גרות אינה צריכה בית דין. והא דמשמע שהיא כן צריכה בית דין הוא רק "לכתחילה דעדיף טפ"י (תוס' יבמות שם, ד"ה מי), או שהדין שצריך שלשה הוא רק "למצוה" (תוס' קידושין סב ע"ב, ד"ה גר), או "למצוה מן המובחר" (רשב"א קידושין שם). מדיוק לשונם נראה ברור שהדין המצריך בי"ד בטבילה אינו מעיקרא דדינא, והוא רק ענין של "עדיפות" או "מצווה מן המובחר".

[לכאורה נראה קצת שכן גם דעת רש"י

המיוחדת של הרי"ף כותב, וז"ל: "אלמא בעינן קבלה בשעת טבילה ממש והכל בפני שלשה", עכ"ל. אם שמים לב לדברי הרמב"ן נראה ברור שגם לפי הרי"ף חיוב שלשה בשעת הטבילה אינו דין הקשור לטבילה עצמה [שהטבילה אינה חלה בלי נוכחות של שלשה דיינים], אלא הסיבה להצריך שלשה גם בשעת הטבילה היא משום חידוש מיוחד שאיכשהו צריכה הגיורת לקבל מצוות פעמיים, ואחת מהן צריכה להיות בשעת הטבילה.

אין ספק שלפי זה, לפי הבנת הרמב"ן בהרי"ף, השלשה אינם צריכים להיות בתוך חדר המקווה, אלא כ"ז שחברי בית הדין מלמדים אותה את הקלות והחמורות סמוך ממש לפני שהיא נכנסת לטבול מקיימים בזה מצות טבילה לכתחילה אפילו לפי שיטת הרי"ף ודעימיה. שהרי תפקידם אינו לוודא שהטבילה נעשית כראוי, אלא נוכחותם שם נצרכת כדי לעבור איתה שוב על תהליך קבלת המצוות, דבר שיכול להיעשות מחוץ לחדר הטבילה.

ואף שהמחבר (רסח סעי' ב) כתב: "ומודיעין אותה מקצת מצות קלות וחמורות, והיא יושבת במים, ואח"כ טובלת בפניהם והם מחזירים פניהם ויוצאין". ברור מעל כל ספק שדבריו כאן הם תיאור פרוצדוראלי ולא הכתבה הלכתית, ושמעיקר הדין, על פי הבנת הרמב"ן בשיטת חכמי ספרד, אין צורך שקבלת המצוות בפעם השנייה תיעשה כשהיא בתוך המים, באמצע טבילתה ממש.

בינתיים, אפוא, יש לנו שיטת הרי"ף שלפי הבנת הרמב"ן בכלל לא מצריכה שלשה בתוך חדר הטבילה, ולעומת זאת דעת תוס' וההולכים בשיטתם שכן צריכים נוכחות של שלשה בעצם הטבילה, אבל רק לכתחילה ומשום מצוה מן המובחר.

ונלענ"ד שדברי רמב"ן אלו נעלמו ממרן ז"ל ביביע אומר (ח"א סי' יט). אין הזמן פה להאריך אבל ברור לי שלו היה מרן רואה דברי רמב"ן אלו הוא לא היה מתפלא על המחבר, למה נקט כדעת התוס' נגד דעת הרי"ף והרמב"ם (לפחות בנוגע לתפקידו של בית דין בטבילה).

כל זה מעיקר הדין, לפי הראשונים והשו"ע. אולם, למעשה יש מחלוקת אחרונים. מרן הרב

עובדיה (שם), הגר"מ פיינשטיין (אגר"מ, יו"ד ח"ב, סי' קכז) והמנח"י (ח"ד, סי' לד) מחמירים, ולדעתם צריכים הדיינים להיות נוכחים בתוך חדר הטבילה. [קשה להתעלם מאי הנוחות של הפוסקים מפסק כזה, בפרט הגר"מ ז"ל שבתחילת תשובתו אומר שוב ושוב שדבר כזה נוגד את גדרי הצניעות וגובל באיסור ממש]. מצד שני יש גם פוסקים שסוברים שבמקום צורך יש להתיר בלי נוכחות גברים. כן הוא במפורש בשו"ת בית אברהם (עמ' 49 בדפי הספר) בשם הגאון הירושלמי ר' שמואל סלנט, וכן פסק הראשון לציון הגאון ר' בן ציון חי עוזיאל (משפטי עוזיאל יו"ד ח"א, סי' יג).

חשוב גם לציין שהגם שהגר"מ (בתשובה הנ"ל) נוטה להחמיר, נראה ברור מתוך דבריו, בפרט במסקנה, שעיקר התנגדותו לסמוך על נוכחות אשה הוא במקרה המסוים עליו נשאל, שהבלנית היתה לא יהודיה. סביר להניח שאולי גם הוא היה מיקל יותר לו הבלנית היתה אשה כשרה ונאמנה להעיד. והאמת הוא שכן הוא במפורש בתשובתו השנייה בנושא (אגר"מ ח"ג סי' קי"ב). אף שבאותו מקרה שהוא נשאל עליו נכח אחד מהדיינים בשעת הטבילה, ברור שבהסתמך על טיעונו יש מקום להתיר בלי נוכחות של בי"ד כלל, כיון שעיקר ההיתר, לדעתו, הוא שלמעשה יש לסמוך על ידיעת בי"ד שהיא טבלה אע"פ שהם לא ראוה בעצמם. [שהיא בעצם השיטה השנייה בתוס' (יבמות מה ע"ב, ד"ה מי) וז"ל: "דכיון דידוע לכל שטבלה, כאילו עומדים שם דמי".]

חשוב גם להוסיף, שכמו שראינו בגמרא (יבמות מה ע"ב) שהדיון נולד ממעשה רב, גם המשפטי עוזיאל בונה בניינו כדי להצדיק מעשה רב שאירע במציאות. במילים אחרות, בנוסף לטיעון ההלכתי שהראשון לציון מציע, הוא מצדיק הנהגה קיימת. לפי דבריו היה מנהג קיים בסאלוניקי להעדיף טבילת גיורות שנעשתה בלי נוכחות של בית הדין בתוך חדר הטבילה עצמו. העובדה שכך נהגו יכולה להוות תקדים להנהיג שאולי לא צריכים נוכחותם של גברים בתוך חדר הטבילה.

בנוסף לפוסקים המכשירים טבילה בלי נוכחות בית דין יש לצרף את שיטת הב"ח שאומר במפורש בדעה הראשונה (יו"ד סי' רסח) שיש

מקום לומר שראיית אשה מספיקה להכשיר טבילה לשם גרות.

לסיכום: לפי הרי"ף, הרמב"ן ודעימיה אין צורך בנוכחות של בית דין בתוך חדר הטבילה, כל זמן שהם הודיעו לה קלות וחמורות בשעת הטבילה. לפי תוס' ושאר חכמי אשכנז, בית הדין צריך להיות נוכח בתוך חדר הטבילה, אבל זה רק עדיפות וסוג של הידור מלכתחילה. המחבר פוסק כבעלי התוספות. להלכה למעשה יש מחלוקת, יש כאלו שמחמירים ומצריכים נוכחות של גברים בתוך חדר הטבילה אפילו בדיעבד (דבר, כפי שהדגשתי, שהוא פריצה נוראה בגדרי הצניעות), אבל יש גם כאלו שמקילים במקום צורך, ולדעתם טבילה שנעשית בלי נוכחות גברים בתוך החדר כשהאשה מתפשטת כשרה לגמרי.

והנה, נראה לי ברור שאחרי ההאשמות האחרונות אפשר לנו לסווג כל מקרה של טבילת גיורת כבדיעבד. השמועות הלא טובות גורמות שהרבה מאותן שרוצות להסתפח בנחלת ה' יניעו רגלן אם לא נתיר להן לטבול בלי נוכחותם של שלשה גברים כשהן עומדות עירומות, מחמת חוסר הצניעות שתהליך הגרות קשור בה. הרי הראשון לציון הרב עוזיאל במקרה שלו הכשיר טבילה בלי נוכחות של בית הדין בגלל "לזות שפתים". אם אפשר להקל כשיש חשש של "לזות שפתים", עאכ"כ יש להקל היום כשלחששן של אלו הנשים שמקפידות יש רגליים לדבר. לכן, נלענ"ד שאנו כיום נמצאים במצב של בדיעבד, ואשר על כן אם גיורת מסרבת לטבול בנוכחות גברים בחדר, מותר לכתחילה להטבילה בלעדיהם, כ"ז שיש אשה כשרה בתוך החדר ושלושת הדיינים עומדים בחוץ בחדר הסמוך לחדר הטבילה.

וכשאני לעצמי הייתי אומר אפילו יותר מזה. הואיל וכפי שביארתי יש מקום להקל בדיעבד ובמקום הצורך לגייר בלי נוכחות רב בחדר הטבילה, הייתי דן לומר שחובתו של כל רב מגייר להודיע למתגיירת על האפשרות הזאת.

אני כמובן אומר כל זה רק להלכה. למעשה חשוב שיסכימו עמי עוד רבנים ומורי הוראה לשנות את מה שנהוג עתה, שגברים נוכחים בחדר בשעה שהמתגיירת טובלת. אם יתקבלו הדברים וזה יהפוך לנוהג המקובל נשיג משהו. אחרת, במקום לעזור למתגיירות - הקולא תיפגע בהם, כי הכוחות הרשמיים ימצאו בנוהג זה עילה

בלתי מוצדקת להקשות ואולי אפילו לפסול גרות של גירות שטבלו שלא בנוכחות בית דין בחדר הטבילה.

ויהי רצון שתשרה שכינה במעשי ידינו, שכידוע קשור לטוהר המחנה, ככתוב כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך... והיה מחניך קדוש; השראת השכינה באה כשהרף לקדושת המחנה מורם וגבוה מאוד.

בידידות,

יששכר כ"ץ

ראש מכון לינדנבאום לבירור הלכה
שע"י ישיבת חובבי תורה

נ"ב. אין כרגע עתי אתי, אבל גם מבחינה מושגית נראה לי שיש להקל בלי נוכחות הדיינים בתוך החדר. ר' משה כבר העיר שחברי בית דין בטבילה הם מבררים, לא מקיימים. גם נראה מהאחרונים (הקצות והנתיבות בהלכות דיינים, ח"י ר' דוד שם ביבמות ועוד) שתפקידו של בית דין בגרות בכלל שונה מתפקידו בשאר דברים המחייבים בית דין. בד"כ, בית דין עושים עבודתם כנציגים של הקב"ה - אלהים נצב בעדת אל - והם כנציגיו מנסים לייצג אותו ולפשר בין המתדיינים במקומו. זה לא תפקידם בגרות. כשבית דין מגייר מישהו, הם עושים זאת בתור שליחי ציבור. הם, כנציגי ציבור של כלל ישראל, מכניסים את המתגיירים לכלל ישראל והופכים אותם לאזרחי האומה הישראלית. אם אחרונים אלו צודקים, אפשר בנקל לומר שכיון שכל תהליך ההתגיירות הוא תהליך של: א) ייצוג הקהל, ב) בירור שהדברים אכן נעשו כהלכתם - במילים אחרות, חברי בית דין הם מבררים ולא מחילים - כתוצאה מכך התהליך לא מצריך נוכחות של בית דין בעצם מעשה הטבילה, וכל זמן שברור בלי צל של ספק שכל מה שצריך להיעשות נעשה, הגיור כשר. ע"י גם מה שדנו האחרונים ביחס לתוקפה של ידיעה בלא בירור בגרות. והדברים צריכים בירור, וברצו"ה, לכשאפנה אשנה פרק זה.